

Tomasz Błaszczyk

"Znaczenie trzech pierwszych synodów limskich dla ewangelizacji misyjnej Indian Guarani na przykładzie redukcji jezuickich w prowincji paragwajskiej w latach 1604 - 1767", Janusz Brzozowski, Warszawa 2007 : [recenzja]

Nurt SVD 51/1 (141), 332-336

2017

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Recenzja

Janusz Brzozowski, *Znaczenie trzech pierwszych synodów limskich dla ewangelizacji misyjnej Indian Guarani na przykładzie redukcji jezuickich w prowincji paragwajskiej w latach 1604-1767*, Verbinum, Warszawa 2007, 200 s. ISBN 978-83-7192-343-2

Tomasz Błaszczuk
tomaszblaszczyk64@wp.pl

Wnikliwi badacze doktrynalnych koncepcji katolickiej nauki społecznej zwykli wymieniać wśród elementowych składowych tej dyscypliny naukowej również chrześcijańskie utopie XVI i XVII wieku. Analizując w tym kontekście książkę *Civitas solis* Tomasza Campanelli¹, w której ów dominikański filozof, rewolucjonista i wieloletni więzień przedstawił chrześcijański ideał uniwersalnego państwa i społeczeństwa, dochodzili do wniosku, że bezklasowa wspólnota państwowa oparta na ustroju arystokratyczno-demokratycznym, bezwzględnie podporządkowana teokratycznym organom władzy tzw. arystokracji kapłańskiej, jest na tyle nierealna, że w zasadzie utopijna. Co więcej, za utopijny uważali wysunięty przez Campanellę postulat stworzenia państwa, w którym panować miała całkowita równość społeczna przy opartym na zasadzie kompetencji podziale pracy i stanowisk państwowych. Ów uniwersytecki kanon interpretacyjny podtrzymywany przez liczne grono znawców tematu został również uwypuklony przez nieżyjącego socjologa wrocławskiego i znawcę katolickiej nauki społecznej ks. Józefa Majkę², który akcentował w swojej dysertacji, że utopia Campanelli stała się wzorem dla jezuickich tzw. redukcji paragwajskich w kierowanej przez nich Republice Guaranów³.

¹ J. Czerkawski, *Campanella Tommaso*, w: *Encyklopedia Katolicka*, t. 2, Lublin 1995, kol. 1298.

² J. Mandziuk, *Majka Józef*, w: tenże (red.), *Słownik Polskich Teologów Katolickich 1981-1993*, t. 8, Warszawa 1995, s. 358.

³ J. Majka, *Katolicka nauka społeczna. Studium historyczno-doktrynalne*, Rzym 1986,

Pomijając utopijne poglądy Tomasza Campanelli, warto jednak zastanowić się, czy faktycznie stały się one wzorem dla jezuickich redukcji paragwajskich i czy tzw. Republika Guaranów była jedynie mrzonką ideologiczną czy raczej wniosła wiele w tworzenie nowej wspólnoty, umacniając Kościół na terenach nowo odkrytych przez Europejczyków?

O. Janusz Brzozowski SVD, który przebywał na misjach w Urugwaju i Argentynie, w swoim przedłożeniu wyraźnie wskazuje, że „misje guarańskie były pomysłem oryginalnym” jezuitów, choć znacznie różniły się od misji franciszkańskich w Paragwaju czy też jezuickich w Brazylii i w Peru (s. 10). Nie były też kopiowaniem żadnego idealistycznego modelu, zwłaszcza zaczerpniętego z utopijnej idei Campanelli. Z przedstawionej dysertacji jasno wynika, że praca pastoralna jezuitów w osiedlach indiańskich była nowym modelem ewangelizacji, w którym głoszenie Ewangelii w rodzimym języku miało uwzględniać inkulturację celem „nowego” zorganizowania podbitej społeczności indiańskiej, zmiany jej zwyczajów i wprowadzenia jej w obszar cywilizacji chrześcijańskiej. Czytając wnikliwie prezentowaną rozprawę, czytelnik dostrzeże bez cienia wątpliwości, że dzięki pracy jezuitów w redukcji guarańskiej, a co za tym idzie – dzięki ich ewangelizacji misyjnej w Ameryce Łacińskiej, Kościół przystosował się do nowej epoki, epoki odkryć, zachowując przy tym całe bogactwo tradycji związane z moralnością chrześcijańską i zasadami wiary.

Niewątpliwie wpływ na ewangelizację społeczności indiańskiej miały synody limskie, które na przestrzeni 32 lat stały się najważniejszym wydarzeniem Kościoła Ameryki Łacińskiej. Temu zagadnieniu autor poświęcił II rozdział dysertacji, przedstawiając wprawdzie instrukcję Jeronimo Loaysy, w której arcybiskup Limy omawiał plan systematycznej ewangelizacji w swojej diecezji. Opisując szczegółowo ów dokument, autor wskazał na proponowany przez biskupa Limy sposób wprowadzania chrześcijaństwa wśród Indian, nie siłą, a jedynie drogą przykładu i „prawdą Ewangelii” (s. 56). Wyłącznie tą drogą misjonarze mieli doprowadzić do zniszczenia pogańskich bożków przez samych Indian. Ponadto w procesie przyjęcia nowej wiary potwierdzonego udzieleniem sakramentu chrztu św. potrzebna była znajomość katechizmu, którą ograniczono do wymaganego minimum. Również szczegółowo przedstawiono zasady przygotowania i udzielania sakramentu małżeństwa, bierzmowania oraz pojednania. Omówienie tej instrukcji pomogło autorowi dysertacji przedstawić w zarysie historycznym cały

zakres teologiczno-prawny pierwszego (1551-1552) i drugiego (1567-1568) synodu limskiego zwołanego przez abpa Jeronimo Loaysę. Pierwszy synod limski był w zasadzie potwierdzeniem zapisów znajdujących się w *La Instruccion de la orden que se a de tener en la doctrina de los naturales* Loaysy i wskazywał na zdolność przyjęcia wiary przez Indian, a uznając „słabość ich umysłu”, nakazywał misjonarzom przedstawianie prawd wiary w sposób przystępny w ich rodzimym języku (s. 61). W odniesieniu do sakramentów w dokumentach tego synodu uściślono zasady ich udzielania. Określono minimalny wiek zezwalający na przyjęcie sakramentu chrztu św. oraz wyznaczono okres miesięcznego przygotowania. Ponownie przypomniano, że nikogo nie można było chrzcić wbrew jego woli. Sakrament chrztu został tutaj określony jako początek drogi sakramentalnej. Szczegółowe regulacje dotyczyły też udzielania sakramentu małżeństwa zwłaszcza tym Indianom, którzy pozostawali w związkach poligamicznych. W tym przypadku domagano się od Indian zawierania sakramentu małżeństwa z tą kobietą, która była pierwsza w związku poligamicznym. W odniesieniu do małżeństw zawartych pomiędzy rodzeństwem wg rytu indiańskiego dokumenty synodalne zalecały ich legalizację do czasu rozstrzygnięcia przez Stolicę Apostolską. Określono także normy przystępowania do sakramentu pojednania, wyznaczając przynajmniej okres Wielkiego Postu na spowiedź i to w języku rodzimym u kapłanów, którzy posługiwali się tym językiem. Pierwszy synod limski określił również zakres pracy pastoralnej misjonarzy, którym zlecono tworzenie parafii 400-osobowych i nakładano na nich obowiązek rezydencji oraz wybudowania kościoła i szkoły, a także odprawiania niedzielnej mszy św. z kazaniem, podczas którego objaśniać miano doktrynę chrześcijańską.

W połowie drugiej dekady od zakończenia pierwszego synodu zwołano z inicjatywy abpa Loaysy drugi synod limski (1567-1568), który nie tylko powtórzył wcześniejsze synodalne normy w zmodyfikowanej formie, ale dodał także nowe. Wśród nowych norm znalazła się kwestia udzielania Indianom sakramentu bierzmowania, ale też wyraźnego zakazu udzielania im święceń kapłańskich (s. 67). Definitywnie rozstrzygnięto sakrament małżeństwa zawarty między rodzeństwem. Uznając go za występki przeciwko prawu naturalnemu, nakazywano jego rozwiązanie przed przyjęciem chrztu.

Szczególne znaczenie w historii Kościoła latynoamerykańskiego miał kolejny trzeci synod limski (1582-1583), zwołany przez nowego arcybiskupa Limy Toribio Alfonso de Mogrovejo. Synod ten nie tylko urzeczywistniał recepcję postanowień Soboru Trydenckiego, ale wypracował jednolite normy prawne, które regulowały ewangelizację Indian.

Ważnym postulatem pastoralnym, zresztą urzeczywistnionym podczas prac synodalnych, było opracowanie katechizmów służących misjonarzom do nauczania Indian w zakresie chrześcijańskich prawd wiary. Katechizmy te miały charakter instrukcji, opisywały przystępnym dla Indian językiem zestaw modlitw, przykazań Bożych i kościelnych, uczynki miłosierdzia względem duszy i ciała oraz spowiedź powszechną, w formie pytań i odpowiedzi, a także w formie dialogu omawiały zagadnienie istnienia Boga w trzech osobach, nieśmiertelności duszy ludzkiej i życie po śmierci. Przedstawiono też katechizm i wykład doktryny chrześcijańskiej za pomocą kazań, który, traktowany jako uzupełnienie poprzednich katechizmów, wyznaczał zasady dostosowywania stylu przepowiadania do poziomu słuchacza – postawił uczynił permanentne przypominanie podstawowych prawd wiary, nauczanie zaś – krótkie, proste i przystępne.

Jaką rolę spełniły trzy pierwsze synody limskie i jakie efekty przyniosło ich zastosowanie w działalności ewangelizacyjnej prowadzonej w redukcjach jezuickich, autor dysertacji przedstawia w czwartym rozdziale. Można w tym miejscu zastanawiać się, czy rozdział ten nie powinien występować bezpośrednio po rozdziale drugim, co byłoby logiczną konsekwencją zaprezentowanego tematu, ale można też ulec sugestii autora i przyznać mu rację, że rozdział ten jest podsumowaniem całości pracy i wykazaniem słuszności przemyśleń synodalnych i wdrażania ich w życie. Stawiając tezę, że jezuickie redukcje były metodą ewangelizacji, autor przedstawia całe spektrum życia religijnego w redukcjach, ukazujące rolę roku liturgicznego i zaangażowanie Guaranów w jego celebrowanie, rozwój kultu maryjnego, świętych i zmarłych, a także rozwój życia sakramentalnego z uwzględnieniem wpływu katechezy sakramentalnej. Ewangelizacja prowadzona przez jezuitów miała olbrzymi wpływ na sztukę i architekturę, łącząc dawne tradycje indiańskie, a właściwie scalając rodzime elementy kulturowe z europejską kulturą chrześcijańską.

Proces tworzenia się redukcji został przedstawiony w rozdziale trzecim, w którym autor uwzględnił stojącą na wysokim poziomie rozwoju kulturę materialną i duchową Guaranów. Odkrycia geograficzne spowodowały zetknięcie się dwóch światów i postawienie problemu wyższości cywilizacji europejskiej nad cywilizacją Indian Guarani. Proces ewangelizacji prowadzonej przez jezuitów nie wykluczał osiągnięć cywilizacyjnych Indian Guarani, a także – chroniąc przed światem kolonialnym – usprawnił proces tworzenia redukcji zwanych także Trzydziestoma Wioskami Misyjnymi, którym nadano określoną organizację i administrację cywilną oraz wojskową.

Całość dysertacji osadzona jest w realiach historycznych, które zaprezentowane zostały w rozdziale pierwszym. Autor sprawnie przedstawił proces odkryć geograficznych i związanych z tym geopolitycznych zmian wraz z zawiłościami podziału świata, jakie towarzyszyły temu procesowi. Między innymi przypomniał wkład Stolicy Apostolskiej, a zwłaszcza papieża Aleksandra VI Borgii, w wyznaczanie strefy wpływów kolonialnych, która przebiegać miała wzdłuż linii biegnącej od bieguna północnego do południowego przez Wyspy Azorskie, przy czym zachodnia część należeć miała do Hiszpanii, a wschodnia do Portugalii. Oba królestwa kompromisowo przesunęły linię demarkacyjną na zachód, opierając ją o 46 południk. Jest to typowy przykład podziału strefy wpływów politycznych doby wielkich odkryć, co powinno znaleźć się w kanonie uniwersyteckim nauk politologicznych. Ponadto konsekwencją okrywania Nowego Świata była ekspansja nie tylko polityczna, ale również religijna. W tym kontekście należy widzieć zezwolenie państwa na prowadzenie misji ewangelizacyjnej, którą traktowano jako „sakralizację podbojów i usprawiedliwienie konkwisty”. W swojej rozprawie autor przedstawił też terytorialne usytuowanie zakonów, które podjęły się misji, wyróżniając w sposób szczególny franciszkanów, dominikanów, mercedariuszy, augustianów i jezuitów. To dzięki jezuitom został wytworzony niepowtarzalny model misji, który przez dwa wieki funkcjonował w prowadzonej przez nich redukcji guarańskiej. Otrzymując narzędzie pracy misyjnej w postaci limskich dekretów synodalnych, jezuita przyczynili się do pogłębienia religijności powierzonych sobie Indian z zachowaniem przez nich wysokiego stopnia świadomości własnej tradycji oraz do wytworzenia systemu ekonomicznego według zasady dobra wspólnego.

Opierając się na źródłach, wśród których znajdujemy drukowane dokumenty papieskie, synodów limskich, zakonne oraz królewskie, autor zastosował w pracy metodę analizy historyczno-teologicznej, co pozwoliło na przejrzystość układu całości dysertacji. Dzięki swoim doświadczeniom pracy misyjnej w Ameryce Południowej o. Janusz Brzozowski doskonale opanował warsztat naukowy, korzystając z różnych dziedzin nauki, jak historia, misjologia, etnologia czy antropologia naukowa.

Po przeprowadzonej analizie zaprezentowanej bogatej obcojęzycznej bibliografii nie ulega wątpliwości, że prezentowana praca należy do pionierskich w obszarze języka polskiego i choćby z tego powodu godna jest szczególnej uwagi.